

İbn Hacer'in "Fethu'l-Bârî" Eserinde Şâfiîlerin Amel Etmediği Hadisleri Yorumlama Metodu (Abdest ve Gusül Bölümleri Örneği)

Veli Tatar ¹

Öz

Şâfiîlerin hadis eserleri arasında en sahih kaynak olarak kabul edilen Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde yer alan bazı hadislerle amel etmedikleri görülmektedir. Bu tür hadislerin sayısının az olsa da Şâfiîlerin bu tür hadislerle neden amel etmedikleri hususu tespiti değer bir konudur. Bu çalışmada Şâfiî bir âlim olan İbn Hacer'in Sahîhu'l-Buhârî'nin en önde gelen şerhi olan Fethu'l-Bârî'de "Vudû/Taharet" ve "Gusül" bölümleri esas alınarak Şâfiîlerin amel etmedikleri hadislerle yaklaşımı ve bu hadisleri yorumlama yöntemi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın önemli amaçlarından birisi İbn Hacer'in bu tür hadisleri yorumlarken hangi kriterleri göz önünde bulundurduğunu ve dolayısıyla Şâfiîlerin amel etmeme gerekçelerinin neler olduğunu irdelemektir. Zira İbn Hacer, Sahîhu'l-Buhârî'de nakledilen bazı hadislerde isnattan ziyade metnin muhtevası ile ilgili reddedilen konulara belli bazı kriterler çerçevesinde yaklaşmakta ve değerlendirmede bulunmaktadır. İbn Hacer, Sahîh'te nakledildiği halde amel edilmeyen hadisleri hemen reddetmeyi kabul etmemiş ve tevil yoluna gitmiştir. Araştırma İbn Hacer'in Sahîh'in "Abdest" ve "Gusül" bölümlerinde Şâfiîlerin amel etmedikleri bazı hadislerle sınırlı tutulmuş, İbn Hacer'in değerlendirmeleri de Fethu'l-Bârî eseri bağlamında ele alınmıştır. İbn Hacer'in nesh, mücmel, hükmü hass, maslahat, daha güçlü delil, tevil, kat'i olanın zanni olana tercihi gibi kriterlerle bu hadislerle yaklaşımı da ayrıca saptanan konular arasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sahîhu'l-Buhârî, İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, Yöntem.

Tatar, Veli. "İbn Hacer'in 'Fethu'l-Bârî' Eserinde Şâfiîlerin Amel Etmediği Hadisleri Yorumlama Metodu (Abdest ve Gusül Bölümleri Örneği)". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 9/3 (Eylül 2025), 928-950. <https://doi.org/10.32711/tiad.1711098>.

Geliş Tarihi	01.06.2025
Kabul Tarihi	03.08.2025
Yayın Tarihi	30.09.2025
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

The Method of Interpreting the Hadiths Not Acted Upon by the Shâfiî's in Ibn Hajar's Work "Fethu'l-Bârî" (Example of the Chapters on Abdest and Gusûl)

Veli Tatar¹

Abstract

Although el-Câmiu's-sahîh by Buhârî is considered the most authentic source among the hadith collections of the Shâfiî's, it is observed that they do not act upon some of the hadiths contained in it. Although the number of such hadiths is small, the reason why the Shâfiî's do not act upon them is a subject worthy of investigation. This study focuses on the approach of the Shâfiî's to such hadiths and their method of interpreting them, based on the "Wudû'/Purification" and "Ghusl" chapters of Fethu'l-Bârî, the foremost commentary on Sahîhu'l-Buhârî, written by the Shâfiî scholar Ibn Hacer. One of the main aims of the study is to examine the criteria Ibn Hacer considers when interpreting such hadiths and, consequently, to explore the reasons why the Shâfiî's do not act upon them. Indeed, Ibn Hacer approaches and evaluates the rejected aspects of some hadiths transmitted in Sahîhu'l-Buhârî not through their chains of transmission, but through their content, within certain criteria. Ibn Hacer does not accept the immediate rejection of hadiths transmitted in the Sahîh that are not acted upon and instead resorts to interpretation (ta'wîl). The research is limited to certain hadiths in the "Wudû'" and "Ghusl" chapters of the Sahîh that the Shâfiî's do not act upon, and Ibn Hacer's evaluations are discussed within the context of his work Fethu'l-Bârî. Ibn Hacer's approach to these hadiths—through criteria such as nesh, mücmel, hükmü hass, maslahat, stronger evidence, interpretation, tevil, and the preference of what is kat'i over what is zannî—is also among the identified points of focus.

Keywords: Hadith, Sakhîhu'l-Bukhârî, İbn Hajar, Fethu'l-Bârî, Method

Tatar, Veli. "The Method of Interpreting the Hadiths Not Acted Upon by the Shâfiî's in Ibn Hajar's Work "Fethu'l-Bârî" (Example of the Chapters on Abdest and Gusûl)". Türkiye Journal of Theological Studies 9/3 (Eylül 2025), 928-950. <https://doi.org/10.32711/tiad.1711098>.

Date of Submission	01.06.2025
Date of Acceptance	03.08.2025
Date of Publication	30.09.2025
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

1 Assistant Professor, Şırnak University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Şırnak, Türkiye, velitatar13@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3692-8786

Giriş

Tam adı Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî olan İbn Hacer, bugünkü Filistin sınırları içerisinde yer alan Askalan'da doğdu. Doğduğu şehre nispetle Askalânî olarak anılmış olsa da lakabı Hacer olan dedesine nispetle İbn Hacer künyesi ile meşhur olmuştur.³ O, tefsir, hadis, fıkıh, lügat, edebiyat ve tarih alanında eserler telif eden bir âlimdir. Hadis alanında ilk hocası sayılan Abdullah b. Muhammed en-Neşâverî'den (öl.790/1301) *Sahîh-i Buhârî*'nin bir kısmını okumuştur.⁴ Yaklaşık yirmili yaşlarında ilme başlayan İbn Hacer, *Sahîhu'l-Buhârî*'nin en kapsamlı ve önde gelen şerhlerinden birisi olan *Fethu'l-bârî bi-şerhi sahîhi'l-Buhârî* eserini 813 veya 817 yılında telif etmiştir.⁵

İbn Hacer'in bir süre Mısır'da Şâfiî, başkadılığı yapması, Şâfiî mezhebine göre fetvalar vermesi, İmam Şâfiî ile ilgili eserler kaleme alması gibi hususların onun Şâfiî mezhebini benimsediğini gösterdiği belirtilmiştir.⁶

Bu çalışmada *Sahîhu'l-Buhârî* merkezinde Şâfiîlerin amel etmedikleri hadisleri hangi gerekçelerle kabul etmediklerinin “Kitâbu'l-Vudû/Tahâret” ve “Kitâbu'l-Gusûl” bağlamında İbn Hacer'in yorumlama metotları ile ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ahkam hadislerini toplayan sünenler ile fıkıh eserlerinde önemine binaen ilk sırada yer alan taharet, abdest ve gusûl gibi mevzullarda mezhepler arası ihtilaflar görülmektedir. Bu bağlamda İbn Hacer özelinde Şâfiîlerin *Sahîhu'l-Buhârî*'deki bazı hadislerle amel etmeme sebepleri üzerinde durulacak, bu sebeplere birer başlık verilecek ve her başlık altında birer örnek verilerek konu aydınlatılmaya çalışılacaktır. Sayı olarak az da olsa Şâfiîlerin amel etmedikleri hadislerin *Sahîh*'in farklı bölümlerinde yer aldığı hususu göz önünde bulundurularak konu ile ilgili örnekler “Abdest” veya “Tahâret” ile “Gusûl” bölümlerinden verilecektir.

Çalışmanın sonucunda Şâfiîlerin *Sahîh*'te nakledildiği halde amel etmedikleri hadisleri İbn Hacer'in hangi yöntemlerle değerlendirmeye tabi tuttuğu tespit edilecek ve ilgili hadisler örnek olarak verilerek izah edilmeye çalışılacaktır. Böylece Buhârî'nin iddia edildiği gibi tamamen Şâfiî'nin görüşlerine bağlı olmadığı, Şâfiîlerin de *Sahîh*'te geçen bütün hadislerle amel etmedikleri hususu açığa çıkarılacaktır. İbn Hacer'in “Abdest” ve “Gusûl” bölümleri bağlamında *Sahîh*'te yer aldığı halde Şâfiîlerin amel etmedikleri kriterleri hadislerin nesh edilmiş olması, mücmel oluşu, hükmü hass oluşu, farklı tevellere açık olması, maslahatı gözetmesi, vacip kelimesinin delalet ettiği hükmü açıklaması gibi hususlar zikredilebilir.

Konu ile ilgili Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*, İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*, Hattâbî'nin (öl. 388/998) *A'lâmü's-Sünen*, Aynî'nin (ö. 855/1451) *Umdetü'l-Kârî*, İmam Şâfiî'nin *el-Ümm, er-Risâle* ve *İhtîlâfu'l-Hadîs*'i, yararlanılan temel kaynaklardır. İbn Hacer'in Şâfiîlerin amel

³ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer fi terce-meti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*, thk. İbrâhim Bacis Abdulmecid (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1999), 1/101-102; Tahsin Kazan, *İbn Hacer'in Hadis Usûlüne Getirdiği Yenilikler* (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2018) 94; Necmi Sarı, “Hadis Usulünün Zirve İsmi İbn Hacer el-Askalânî”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 47 (Haziran 2017), 533-563.

⁴ M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer el-Askalânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/514.

⁵ Mehmet Bilen, “Hadis Şârihi Olarak İbn Hacer el-Askalânî”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2 (Kasım 2009), 50-66, 57.

⁶ Şihâbüddîn Ebî'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İ'mâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbârî men zeheb* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1. Baskı, 1993), 9/396-397; es-Schavî, *el-Cevâhir ve'd-dürer*, 2/600; Kandemir, “İbn Hacer el-Askalânî”, 19/514

etmedikleri hadislerle yaklaşımını dolaylı olarak ele alan bazı doktora tezleri ve makaleler de yazılmış olup bunlar arasında Mehmet Bilen'in *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu*⁷ eseri ile Abdulkarim Dalatı'nın *İmam Şâfiî ve Bazı Şâfiîlerin Hadisin Sıhhatine Dair Yaklaşımlarının Uygulama İle Mukayesesi*⁸ adlı doktora tezi, Şâfiîlerin amel etmediği hadisler ve İbn Hacer'in buna yaklaşımı hakkında dolaylı olarak bilgi vermektedir. Ancak Şâfiîlerin *Sahîhu'l-Buhârî*'de nakledildiği halde amel etmediği hadisler ve İbn Hacer'in bu hadisleri yorumlama metodu hakkında doğrudan yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılmadı. Bilhassa "Abdest" ve "Gusül" bölümleri bağlamında İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* eserinde bu hadislerle yaklaşımı ve bunun için belirlediği kriterlerin neler olabileceği hususu araştırılmış olunacaktır.

1. Şâfiîlere Göre Sahîh Hadisin Özellikleri

Şâfiîlerin sahih hadise olan yaklaşımlarını öğrenmek için öncelikle sahih hadise yapmış oldukları tanımı bilmek gerekecektir. Zira âlimlerin sahih veya zayıf hadis için belirlemiş oldukları kriterler genel olarak yapmış oldukları tanımlardan anlaşılmaktadır. İmam Şâfiî'nin doğrudan sahih hadisle ilgili yapmış olduğu herhangi bir tanıma rastlanılmamakla beraber onun "sâbit" ve "haber-i hassa" kavramlarına yapmış olduğu tariflerin sahih hadise işaret ettiği bildirilmektedir. İmam Şâfiî *el-Ümm* adlı eserinde sâbit hadis için "Hz. Peygamber'e ulaşınca kadar sika olan râvilerin yine kendileri gibi sika râvilerden rivayet ettikleri hadis"⁹ şeklinde bir tanımlama yaparken, *er-Risâle*'de haber-i hassa için de "Bir râvinin başka bir râviden rivayet etmek suretiyle Hz. Peygamber'e veya Hz. Peygamber'den önce senedin kendisine ulaştığı en son kişiye kadar naklettiği rivayettir."¹⁰ tarifinde bulunmaktadır.

İmam Şâfiî bu tanımı yaptıktan sonra bir haberin hüccet olabilmesi için hadiste bulunması gereken bazı kriterler öne sürmektedir. Bu kriterler arasında râvinin sika ve zabt sahibi olması, hadisin şaz, illetli ve müdelles olmaması, senedin muttasıl olması gibi hususlar yer almaktadır.¹¹

İmam Şâfiî hüküm belirlemede nassa dayanırken sahih hadise büyük önem göstermektedir. Nevevî'nin (öl. 676/1277) İmam Şâfiî'ye nispet ettiği şu söz onun sahih hadise olan yaklaşımını gözler önüne sermektedir: "Benim kitabımda Allah Rasûlü'nün sünnetine muhalif bir şey gördüğünüzde Rasûlullâh'ın sünnetine sarılıp benim sözümü terk edin."¹² Bütün bu bilgiler İmam Şâfiî ile Şâfiî âlimlerin nası belirlerken Kur'ân'dan sonra hadisleri ön planda tuttuklarını gösterir mahiyettedir.

2. İbn Hacer'in Şâfiîlerin Amel Etmediği Hadisleri Yorumlama Yöntemleri

⁷ Mehmet Bilen, *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013).

⁸ Abdulkarim Dalatı, *İmam Şâfiî ve Bazı Şâfiîlerin Hadisin Sıhhatine Dair Yaklaşımlarının Uygulama İle Mukayesesi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Daru'l-Marife, 1990), 7/201; Dalatı, *İmam Şâfiî ve Bazı Şâfiîlerin Hadisin Sıhhatine Dair Yaklaşımlarının Uygulama İle Mukayesesi*, 9.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1358/1940), 369.

¹¹ Şâfiî, *er-Risâle*, 378; Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî, *İhtisârü Ulûmi'l-Hadîs*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, ts.), 54.

¹² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzebe* (Kahire: İdâretü't-Tibaâtî'l-Müniriyye, ts.), 1/63.

Sünnetin konumlandırılmasına ve mevkiinin yükselmesine büyük katkısı olanlardan birisi de İmam Şâfiî olmuştur. Hadisleri anlama ve yorumlama kriterlerini göz önüne aldığımızda Şâfiî öncesi ve sonrası şeklinde ikili bir ayırıma tabi tutmamız gerekmektedir. Nitekim İmam Şâfiî'den önce hadislere zahiri/lafzi ve fıkhi/ictihadi şeklinde iki temel yaklaşımın bulunduğu görülmektedir.¹³

İmam Şâfiî, hadislerin sübutu üzerinde önemle durmuş, bir hadisin sâbit kabul edilebilmesi için râvisinin ve hadisin hangi şartları taşıması gerektiğini açıklamıştır. Sâbit kabul edilen bir hadise karşı da titizlikle davranmak gerektiğini kaydetmiştir. İmam Şâfiî, sünnetin sadece merfu hadislerden müteşekkil olduğu görüşündedir.¹⁴ O, sünneti Hz. Peygamber'den gelen söz, fiil ve takrirlerin bütünü olarak tanımlamaktadır. Ona göre sünnet sadece Hz. Peygamber'e ait olan davranışlardır. Bu görüşünü desteklemek üzere sahâbenin sadece Hz. Peygamber'in sünnetini "Sünnet" olarak isimlendirdiklerini belirtmektedir.¹⁵

İmam Şâfiî'den sonra onu takip eden âlimler de sünnet ve hadislere bu denli yaklaşmış ve bütün çalışmalarında sünnete vurgu yapmışlardır. İmam Şâfiî'nin sünnete olan bu yaklaşımını benimseyenlerden birisi de İbn Hacer olmuştur.¹⁶ Ekseriyetle İmam Şâfiî'nin görüşlerini benimseyen İbn Hacer'in nadir de olsa onun aksine görüş bildirdiği görülmektedir. İbn Hacer'in Şâfiîlerin amel etmedikleri hadisleri şerh ederken takip ettiği metotları ele almak yerinde olacaktır. O, bu tür hadislerle amel edilmeme yönlerini farklı sebeplerle ele almaktadır. Aşağıda İbn Hacer'in yapmış olduğu yorumlarla Şâfiîlerin dayanak olarak almadıkları hadisleri hangi sebeplerle terk ettiklerine başlıklar halinde yer verilecektir. Her bir başlıkta *Sahîh*'in "Abdest" ve "Gusül" bölümlerinde geçen birer örnek verilerek İbn Hacer'in buradaki yorumlama metodu ortaya çıkarılmış olunacaktır.

2.1.Hadislerin Nesh Edilmiş Olması

İbn Hacer *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçtiği halde Şâfiîlerin bazı hadislerle amel etmemesinin sebebini şer'î bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir delille kaldırılması anlamında kullanılan neshe bağlamaktadır. O, birbiriyle ihtilaflı gözüken bazı hadislerde nesih kriterine başvurmakta, bazen de nesh sebebi üzerinde durmaktadır. Genel olarak hangi hadisin önce hangisinin sonra vârid olduğu hususuna da değinmektedir.

Meni Gelmeyen Cinsel İlişki Sonrasında Guslün Yapılmaması

"Zeyd b. Hâlid'ten gelen bir rivayete göre o, Osman b. Afvân'a 'Eşiyle ilişkide bulunup kendisinden meni gelmeyen birinin hükmü hakkında ne düşünüyorsun?' diye sorunca Osman şöyle dedi 'Namaz için abdest aldığı gibi abdest alır, ayrıca cinsel organını yıkar' demiş ve bunu Rasûlullah'tan duyduğunu söylemiştir. Bu konuyu Ali, Zübeyr, Talhâ ve Übey b. Kâb'a sordum onlar da böyle söylediler."¹⁷ Mezkûr hadis Gusül bölümünde de yer almaktadır.¹⁸

¹³ Muammer Bayraktutar, *İmam Şafiinin Hadis Yorum Metodolojisi* (Ankara: OTTO Yayınları, 2015); Muammer Bayraktutar, "İmam Şâfiî'de Hadisleri/Sünneti Anlama ve Değerlendirmede Temel Yaklaşımlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (Haziran 2009), 85.

¹⁴ Ahmet Yücel, *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 104.

¹⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, 350-366; Fuat İstemi, "İmam Şâfiî'nin Hadis Kullanımı (*er-Risâle* Örneği)", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 8 (Kasım 2016), 2/641-667, 643.

¹⁶ Tahsin Kazan, İbn Hacer el-Askalânî'ye Göre Sahîh Hadis, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (Şubat 2019), 34, 184-194.

¹⁷ Buhârî, "Vudû", 34.

¹⁸ Buhari, "Gusül", 29.

İbn Hacer mezkûr hadis ile ilgili geniş açıklamayı, “Gusûl” bölümünde nakledilen hadisin şerhinde yaptığını bildirmektedir. O, cinsel ilişki sırasında menisi gelmeyen birinin gusûl yapmadan sadece abdestle yetinebileceği yönünde nakledilen Zeyd b. Hâlid hadisinin, “Abdest” bölümünde Ebû Hureyre ve Hz. Âişe’den nakledilen hadislerle nesh edildiğini zikretmektedir.¹⁹ Ebû Hureyre’den nakledilen hadis şöyle rivayet edilmektedir: “*Erkek, kadının dört uzvu/kol ve bacakları arasına çöker sonra onunla birlikte olursa gusûl gerekir.*”²⁰ Söz konusu hadisin delili, Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) ile diğer hadis imamlarının Zührî (ö. 124/742) yoluyla Sehl b. Sâd’tan (öl. 94/712) nakledilen Kâb’ın “*su sudandır (gusûl meni gelince gerekir) fetvası bir ruhsat idi. Hz. Peygamber İslam’ın ilk yıllarında buna ruhsat olarak izin vermişti. Daha sonra ise gusûl almayı emretti*” sözüdür.²¹ İbn Hacer burada cinsel ilişki sonrası meni gelmediğinde guslün gerekmediği yönündeki hadisinin daha sonra nesh ettiğine vurgu yapmaktadır.²² Aynı hususu Bedreddîn el-Aynî de zikretmiş İslam’ın başında bir ruhsat olan ilk hadisin “su sudandır” hadisi ile nesh edildiğini bildirmektedir.²³

İbn Hacer, İmam Şâfiî’nin bu hususa yaklaşımını da şöyle dile getirmektedir: “Su sudandır, sözünde cinas sanatı vardır. Birinci su ile gusûl, ikinci su ile meni kastedilmiştir.” İmam Şâfiî Arap dilinde cünüplük ile meni gelmesi bile cinsel ilişkinin kastedildiğini ve bunun da gerçek anlamda bir kullanım olduğunu belirtmiştir. Mesela ‘falanca adam filanca kadınla cünüp oldu’ denildiğinde meni gelmesi bile adamın o kadınla ilişki sonucunda cünüp olduğu anlaşılmaktadır. Yine İmam Şâfiî “Haddi gerektiren zinanın, meni gelmesi bile cima olduğu konusunda âlimler arasında görüş farklılığı yoktur.”²⁴ diyerek bu görüşünü pekiştirmektedir.

Buhârî aynı bâb başlığında Ebû Eyyûb’tan şu hadisi de nakletmektedir: “*Übey b. Ka’b’ın bana anlattığına göre Hz. Peygamber’e ‘Ey Allah’ın elçisi! Eşiyle ilişkiye giren, ama kendisinden meni gelmeyen adam ne yapar?’ diye sormuştu. Rasûlullah da şöyle cevap vermişti: ‘Vücudunun kadına temas eden kısmını yıkar, sonra abdest alır ve namaz kılar’*”²⁵ Buhârî bu rivayeti naklettikten sonra hadisin ihtiva ettiği hükmün yanı sıra gusûl abdestinin alınmasının daha faziletli olduğunu şu sözleriyle belirtmektedir: “*Bu durumda gusûl abdesti almak daha ihtiyatlıdır. Bâbdaki bu hadis ise (Şâri’den rivayet edilen iki emrin) sonuncusudur. Bu konuda farklı görüş ve yorumlar olduğu için bu şekilde açıklamada bulunduk.*”²⁶

Buhârî, önceki hadise benzeyen bu rivayeti aktardıktan sonra hadiste belirtilen hükmün aksine bu durumda olan birinin gusûl abdesti alması gerektiğini belirtmektedir. İbn Hacer, Buhârî’nin “Gusûl abdesti almak daha ihtiyatlıdır” sözünü şerh ederken bu ifadelerden şöyle bir çıkarım yapmaktadır: “Nesh sabit olmaz, tercih de yapılamazsa dini

¹⁹Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî* Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz – Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru’l-Kutubî’l-İlmiyye, 1433/2012), 2/355.

²⁰ Buhârî, “Gusûl”, 28.

²¹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/355.

²² İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/355.

²³ Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu’l-kârî*, 3/252.

²⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/52; Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Ahkâmu’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kutubî’l-İlmiyye, 1400), 47; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/356.

²⁵ Buhârî, “Gusûl”, 29.

²⁶ Buhârî, “Gusûl”, 29.

açıdan gusletmek en ihtiyatlı olanıdır.”²⁷ Ardından İbnü'l-Arabî'nin (öl. 543/1148) Buhârî'nin bu sözünün problemliliğini düşündüğünü şu sözleriyle ifade etmektedir: “Meninin gelmediği cinsel ilişkilerde guslün gerekli olduğu konusunda sahabe ve tabiîn ittifak etmişlerdir. Bu konuda Zahirî mezhebinin kurucusu Dâvûd ez-Zâhirî (öl. 270/884) dışında aykırı görüş belirten olmamıştır. Onun da ihtilafı önemsenmez. Burada asıl zor olan Buhârî gibi birinin muhalefet edip meni gelmeden meydana gelen birleşmeler için gusûl abdesti almanın müstehap oluşuna hükmetmesidir. Çünkü o dinin önderlerinden ve Müslüman âlimlerin en büyüklerinden biridir.”²⁸

İbn Hacer, İbnü'l-Arabî'nin konu ile ilgili sözlerine yer verdikten sonra onun bu hadisi zayıf görmesini eleştirmektedir. Ardından Buhârî'nin bu ifadesinin kendi tasarrufundan kaynaklandığını düşünmektedir. Hadisten sonra Buhârî'nin sarf ettiği bu ifade ile gusûl abdestinin terk edileceğini ifade etmediğini, aksine abdestin farziyetine delil getirmek gibi konu dışında hadisten çıkarılan bazı meselelere işaret etmek için irad ettiğini bildirmektedir.²⁹ Akabinde İbnü'l-Arabî'nin bu hususta görüş ayrılığının bulunmadığını ifade etmesinin eleştiriyeye açık olduğunu belirtmektedir. Zira sahabe arasında bu konu ile ilgili muhtelif görüşlerin olduğu malumdur. Sahabeden bu hususla alakalı nakledilen rivayetler de mevcuttur.³⁰ Ancak İbnü'l-Kassâr (öl. 397/1007), tabiîn döneminde bu görüş ayrılıklarının ortadan kalktığını belirtmektedir. Abdurrezzâk (öl. 211/826-27), İbn Cüreyc (öl. 150/767) yoluyla Atâ'nın (öl. 114/732) şöyle dediğini nakletmektedir: “Cinsel ilişki sonrası meni gelmesi bile gusûl abdesti almadan içim rahat etmiyor, çünkü insanlar bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Biz ise en sağlam kulpa tutunduk.”³¹

İbn Hacer yukarıda zikredilen değerlendirmeleri yaptıktan sonra İmam Şâfiî'nin *İhtilafu'l-hadis* adlı eserinde “su sudandır” hadisinin sahih hadis olduğu, ancak neshedildiği, dolayısıyla gusûl abdestinin ancak meni geldiğinde gerektiğini söyleyen Hicaz bölgesindeki insanlardan farklı düşündüğü yönündeki sözlerini zikretmektedir.³² Neticede temel hadis kaynaklarında cinsel ilişki sonrasında meni gelmediğinde guslün gerekmediğine dair rivayetler bulunmakta, bazı sahâbi ve tabiîn âlimlerin bu rivayetlerle amel ettikleri görülmektedir. Ancak Şâfiîler, bu durumda guslün gerektiğine dair hadislerle amel edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu husus da hadislerin nesh edilmesiyle açıklanmaktadır. Buhârî ve İbn Hacer de bu hususta *Sahîh*'te nakledildiği halde dört büyük mezhebin uygulamadığı mezkûr hadislerin nesh edildiğini savunmaktadır.

Hadisler arasında nesh olduğunu söylemek için hadisler arasında bir teâruzun bulunması gerekir. İhtilaf olmayan hadislerde nesh de olmaz ilkesi kabul görmüştür. Bu olaylar göz önünde bulundurulduğunda her iki hadis arasında kısmi bir ihtilaf olduğu görülmektedir. Zira bir hadise göre cinsel ilişki sonrası gusûl farz iken diğer bir hadise göre normal abdest bunun için yeterli görülmüştür. Cinsel ilişki sonucunda meni

²⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 2/356.

²⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 2/356.

²⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 2/356.

³⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 2/356.

³¹ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef* (Kahire: Dâru't-Te'sil, 1435/2015), 1/380; Ebû Bekr Muhammed b. Abdullâh b. el-'Arabî el-İşbîlî, *el-Kabes fî Şerhi Muvatta'î Mâlik b. Enes*, nşr. Muhammed Abdullâh Veletü Kerîm (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1992), 1/169.

³² Ebû Abdullâh Muhammed b. İdris, *İhtilâfu'l-Hadis* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1410/1990), 8/607; Şâfiî, *el-Ümm*, 7/173; İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 2/356.

gelmediğinde guslün gerekmediğine dair Zeyd b. Hâlid'ten nakledilen hadisin Kâb'tan nakledilen "su sudandır" hadisinden önce rivayet edildiği hususu yukarıdaki rivayetlerden anlaşılmaktadır. Burada İslam dininin henüz yeni yayılmış olması da bu bunun bir ruhsat olduğunu göstermektedir. Ancak İslam hükümlerinin belirgin hale geldiği dönemde guslün farz kılınması da önceki hadisin hükmünü yürürlükten kaldırmıştır.

2.2. Mücmel Hadisleri Beyan Etme

İbn Hacer hadisleri şerh ederken mücmel yani anlamı kapalı olan hususları beyan ederek kapalılığı gidermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda hakkında herhangi bir açıklama yapılmadıkça kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılmayan hadisleri açıklayarak tebyîn metodunu kullanmaktadır. İbn Hacer'in bu metodu kullandığı hadislerden birisi de başın tamamını mesh etmeye dair rivayettir.

Başın Tamamını Mesh Etme

*Amr b. Yahyâ el-Mâzîni'nin babasından nakledildiğine göre bir adam Abdullah b. Zeyd'e "Bana Allah Rasûlü'nün nasıl abdest aldığı gösterbilir misin?" diye sorunca Abdullah da "Evet" dedi ve su istedi. Eline su dökerek iki defa yıkadı. Sonra üç kere ağzını çalkaladı ve burnuna su verdi. Daha sonra yüzünü üç kere yıkadı, ardından kollarını dirseklere kadar ikişer kez yıkadı. Sonra başını iki eliyle mesh etti. Ellerini bir öne bir arkaya götürdü. Şöyle ki başının ön kısmından başlayarak ensesine kadar götürdü, sonra başladığı yere getirdi. Sonra ayaklarını yıkadı."*³³ Buhârî, mezkûr hadisi "Abdest" bölümünde "Başın Tamamını Mesh Etme" bâb başlığı altında nakletmektedir. Ayrıca *Sahîhu'l-Buhârî*'nin 6 yerinde bu hadisi mükerrer olarak aktarmaktadır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki başın ne kadarını mesh etmekle farzın yerine geleceği hususu fukahâ arasında ihtilaf konusu olmuştur. Şâfiî fıkıhçılar bu konuda üç farklı görüş belirtmişlerdir. Birinci görüşe göre en az perçem miktarı kadar başın mesh edilmesi gereklidir.³⁴ İkinci görüşe göre farzın yerine gelmesi için mesh denilecek kadar başa bir kıl kadar dahi olsa dokunmak yeterlidir. Mezhep içerisinde meşhur ve en çok tercih edilen görüş budur.³⁵ Üçüncü görüşe göre meshin yerine gelmesi için en az üç kıl ve daha fazlasının mesh edilmesi gerekmektedir. Nevevî bu görüşü benimsemektedir.³⁶

Şâfiî mezhebine göre başın tamamını mesh etmek sünnet olup farz değildir. Yüzün sınırları dışında kalan başın bir kısmını hatta baştaki bir saç telini dahi mesh etmek yeterlidir.³⁷ Şâfiî, *Ey iman edenler! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve kollarınızı yıkayın...*³⁸ ayetinde *وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ* "başınıza mesh edin" kısmını açıklarken bundan başın tamamının değil sadece az bir kısmının kastedildiğini bildirmektedir. Bir veya birkaç saç telinin mesh edilmesinin de yeterli olduğunu ve sünnetin buna işaret ettiğini belirtmektedir.³⁹ İbn Hacer İbnü't-Tabâ'nın (öl. ?) hadisi "Başın tamamını meshetti"

³³ Buhârî, "Vudû", 38.

³⁴ Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî el-Yemânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Kasım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1421/2000), 1/124

³⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/41-42;

³⁶ Nevevî, *el-Mecmû*; 1/398; Ramazan Aydemir, "Begavî'nin İbadet Konularında Dört Mezhebe Muhalefeti (Abdest ve Namaz Örneği)", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28/1 (Haziran 2023), 213-230, 220.

³⁷ Mehmet Keskin, *Büyük Şafii İlmihali*, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2005), 77.

³⁸ Mâide 5/6.

³⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/41.

ziyadesi ile naklettiğini bildirmektedir.⁴⁰

Bu hadisi burada değerlendirmeye almamızın nedeni Şâfiîlerin bu hadisle farz olarak değil sünnet olarak amel etmeleridir. İbn Hacer mezkûr hadisin açıklamasına geçmeden önce Saîd b. el-Müseyyeb'in (öl. 94/713): "Erkek ve kadın mesh etme konusunda eşittir" sözü ile Ahmed b. Hanbel'in: "kadının başının ön kısmını mesh etmesi yeter"⁴¹ sözüne yer vermektedir.⁴²

İbn Hacer, söz konusu rivayetleri verirken ilgili hadisi şöyle şerh etmektedir: "Ayetin lafzı mücmeldir. Zira *وَأَشْرُوا بِرُؤُسِكُمْ* ayetindeki *bâ* harfi zaid kabul edilerek "başın tamamını meshedin" şeklinde anlaşıldığı gibi *bâ* harfi teb'iz, yani birşeyin bir kısmını ifade etme kabul edilerek "başın bir kısmını meshedin" şeklinde de anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in abdestte uygulamış olduğu fiili ile ayetten ilk ihtimalin kastedildiği ortaya çıkmaktadır. Onun, saçının bir bölümünü mesh ettiği sadece Muğire hadisindeki "Perçemine ve sarığına meshetti" sözünde sabit olmuştur. Bu da başın tümünü mesh etmenin farz olmadığını göstermektedir.⁴³

İbn Bâz (1912-1999), *Fethu'l-Bârî*'ye yazdığı talikatlarında İbn Hacer'in iddiasını eleştirmektedir. O, zikredilen Muğire hadisinin bir kimsenin başında sarık olmadığına başının tümünü mesh etmesinin farz olmadığına delil olmadığını belirtmektedir. Ona göre sadece başta sarık bulunduğu saçların görünen kısımlarını mesh etmek yeterlidir. Sarık bulunmadığında ise Abdullah b. Zeyd hadisi esas alınarak başın tamamı mesh edilir. İbn Bâz burada her iki hadis arasında ihtilaf olmadığını, ayetteki *bâ* harfinin ilsak yani bitişirme olduğunu, zaid olmadığı için de teb'iz olmadığına ifade etmektedir.⁴⁴

İbn Hacer yukarıda zikrettiği görüşünün İmam Şâfiî'nin görüşü ile aynı olduğunu, hem ayette hem de hadiste başın mesh etmesi ile ilgili hükmün sünnetle vuzuha kavuştuğunu belirtmektedir. Ancak ayet ve hadisteki hükmün İmam Şâfiî'nin de belirttiği gibi başın tamamının değil bir kısmının mesh edilmesi gerektiğine işaret ettiğini belirtmektedir.⁴⁵ Bu husus Buhârî'nin aslında Şâfiîlerin doğrudan amel etmediği hadisler nakletmediği, onların başın tamamının mesh edilmesini sünnet saydıkları rivayetleri *Sahih*'inde naklettiğini göstermektedir. İbn Hacer de şerhinde anlamı mücmel olan mezkûr hadisleri bu şekilde beyan etmeye çalışmaktadır. Böylece başın tamamının veya bir kısmının mesh edilmesi ile ilgili rivayetler arasında bir tearuzun olmadığı görülmektedir. Zira yukarıdaki hadisler ile fakihler tarafından bu hadislerle yapılan değerlendirmelerden başın tamamının mesh edilmesinin sünnet bir kısmının mesh edilmesinin farz olduğu anlaşılmaktadır.

2.3. Hadislerin Hükümünün Hass Olması

İbn Hacer *Sahihu'l-Buhârî*'de nakledildiği halde Şâfiîlerin amel etmedikleri bazı hadisleri yorumlarken bu hadislerin hükmünün hass, yani sadece Hz. Peygamber'e özgü bir hüküm olduğuna işaret etmektedir. Hasâisü'n-Nebî olarak da adlandırılan sadece Hz.

⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/264.

⁴¹ Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullâh b. Abdülhakem el-Misrî, *el-Muhtasarü's-Sağîr*, nşr. Alî b. Ahmed el-Kindî, Vâil b. Sıdkî (ty.: Beynûnetu li'n-Neşr, 1433/2012), 1/26; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî, *eş-Şerhu'l-Kebîr 'alâ Metni'l-Mukni* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.), 1/136.

⁴² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/261.

⁴³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/373.

⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/274.

⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/274.

Peygamber'e özgü durumlar, Kur'ân ve hadislerce de sabit olmuştur. Allah Rasûlü'ne gece namazı kılmasını emreden âyette "*sana mahsus bir nâfile olmak üzere*"⁴⁶ ifadesi de bunu belirtir mahiyettedir. Hadislerde de bazı uygulamaların sadece Hz. Peygamber'e münhasır kılındığı görülmektedir. Buna uykunun abdesti bozması ile ilgili hadis örnek verilebilir.

Uykunun Abdesti Bozmaması

İbn Abbâs "Hz. Peygamber horlayacak derecede uyudu, sonra kalkarak namaz kıldı." dedi. Başka bir rivayette de Süfyan, Amr → Küreyb yoluyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir gece teyzem Meymûne'nin yanında kaldım. Hz. Peygamber gecenin ilerleyen bölümünde asılı duran küçük bir tulumdan bir abdest aldı. Sonra da kalkıp namaz kıldı. Ben de onun aldığı gibi abdest aldım ve sol tarafında namaza durdum. O, yerimi değiştirip sağ tarafına aldı. Sonra bir süre namaz kıldı. Daha sonra uzanıp uyudu hatta horladı. Ardından müezzin gelip namaz vaktinin geldiğini haber verdi. Hz. Peygamber onun haberi üzerine abdest almadan namaz kıldırdı. Süfyan dedi ki biz Amr'a 'İnsanlar Rasûlullâh'ın gözü uyur ancak kalbi uyumaz diyorlar, ne dersin? diye sorduk. Amr şöyle dedi 'Ben Ubeyd b. Umeyr'in Peygamberlerin rüyaları da vahiydir' dediğini sonra da 'Ben rüyada kendimi, seni boğazlarken gördüm' mealindeki âyeti okuduğunu işittim."⁴⁷ Ubeyd b. Umeyr (öl. 73/693) burada Allah Rasûlü'nün uykusu halinde de uyanık gibi olduğunu, uykusu halinde vahiy aldığı için uykudan sonra abdest almasının gerekli olmadığını bildirmeye çalışmaktadır.⁴⁸

Uykunun abdesti bozup bozmadığı hususu da ihtilaflı bir konu olmuştur. Fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre uyuklama veya az uyuma ile abdest bozulmaz ancak insanın bilincini tamamen kaldırarak şekilde uyuması durumunda abdest bozulur. Yukarıdaki her iki rivayet de uyuduktan sonra abdest almadan namaz kılınabileceğini göstermektedir. Hâlbuki hem Şâfiîler hem de diğer mezheplere göre bağdaş oturma dışında derin uykuya dalmak abdesti bozmaktadır. Şâfiîlere göre beş şey abdesti bozmaktadır. Bunlar; önden ve arkadan çıkan idrar ve dışkı, uykusu, aklın gitmesi, evlenilebilecek kadınlara dokunma ve elin avucuyla cinsel organa dokunmaktır.⁴⁹

Uykusu ile abdestin bozulacağını bildiren birçok hadis bulunmaktadır. Bu hususta Buhârî'nin görüşüne vurgu yapan herhangi bir emare bulunmamaktadır. Bazı âlimler Buhârî'nin idrar, dışkı ve yellenme dışında abdestin bozulmayacağına dair rivayetler nakletmesi, onun uykunun abdesti bozmayacağı görüşünde olduğuna işaret ettiğini belirtmektedir. Fıkıh âlimleri uzanarak derin bir şekilde uyumanın abdesti bozduğu konusunda hemfikirlerdir. Ancak oturarak uyumanın abdesti bozup bozmadığı konusunda muhtelif görüşler bulunmaktadır. Buhârî'nin yanı sıra Müslim'in *Sahih*'inde de uykunun namazı bozmadığını ifade eden rivayetler yer almaktadır. İbn Hacer, *Sahihu'l-Buhârî*'de nakledilen yukarıdaki hadisleri şerh ederken Hz. Peygamber'in uyuyup horladıktan sonra kalkınca abdest almadan namaz kılmasında, bu uykunun doğrudan abdesti bozmadığını ancak bozma ihtimalinin olduğunu belirtmiştir. Zira Hz. Peygamber'in gözleri uyur ancak kalbi uyumazdı. Şayet abdestini bozmuş olsaydı bunu

⁴⁶ el-İsrâ 17/79

⁴⁷ Buhârî, "Vudû", 5; "Ezan", 58.

⁴⁸ Abdullah Çelik, *Buhârî'nin Sahih'inde Dört Mezhebe Göre Amel Edilmeyen Hadisler* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024), 65.

⁴⁹ Nevevî, *el-Mecmû*, 2/2-3; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Tâhâ ez-Zeynî (Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968), 1/128.

bilirdi. Bu sebeple bazen uykudan kalkınca abdest alır bazen de almazdı.⁵⁰

İbn Hacer yapmış olduğu açıklamadan sonra Hattâbî'nin (öl. 388/998) konu ile ilgili şu sözüne yer vermektedir: “Kalbinin uyumaması, uykuda iken kendisine gelen vahyi kavraması içindir.”⁵¹ İbn Hacer burada Amr ile aynı görüşü savunmakta ona göre uykunun abdesti bozmaması hususunun hükmünün hass yani sadece Hz. Peygamber'in hasâisinden bir özellik olduğuna işaret etmektedir.

Buhârî aynı bâb başlığı altında hükmü geneli ilgilendiren buna benzer başka bir hadis rivayet etmektedir. Söz konusu rivayet Hz. Âişe yoluyla Hz. Peygamber'den şöyle nakledilmektedir: “Sizden birinizin namazı kılarken uykusu gelirse uykusu geçinceye kadar uyusun. Sizden biriniz uykulu olarak namaz kıldığında ne yaptığını bilmez. İstiğfar ettiğini zannederken kendisine söver.”⁵² İbn Hacer bu hadisi şerh ederken âlimlerin hadis ile ilgili muhtelif görüşlerine yer vermektedir. O, Nesâî, Eyyûb ve Hışam yoluyla “namazdan çıkışın” şeklinde rivayet edildiğini belirtmektedir. Akabinde namazdan çıkışın selam vermek anlamına geldiğini bildirmektedir. Mühelleb bu ifadeden ilk anda akla gelen anlamını esas alarak “Uykunun içice bastırması durumunda namazı yarıda kesmeyi” emretmiştir. Hafif uykunun abdesti bozmadığı hususunda âlimler icma etmiştir. İmam Şâfiî'nin önde gelen talebelerinden Müzenî (öl. 264/878) ise gerek hafif gerek ağır uyku olsun her türlü uykunun abdesti bozduğunu ileri sürmüştür.⁵³ İbn Hacer, İbn Abbas'tan da “Bir defa uyuklayan hariç her uyuyan kişinin abdest alması gerekir” şeklindeki sözünü naklederken kendi görüşünü pekiştirmektedir.⁵⁴

İbnü'l-Münzîr (öl. 318/930) ve bazı muhaddisler sahabe ve tabiînden bazılarından uykunun abdesti bozduğuna yönelik rivayetler nakletmektedir. Ebû İshâk eş-Şîrâzî (öl. 476/1083) *el-Mühezzebe* eserinde kişinin mâkadının yere yapışık olduğunda uyuması durumunda abdestinin bozulmayacağını belirtmiştir. Büveyfî (öl. 231/846) ise bu durumda da bozulacağı görüşündedir.⁵⁵ İbn Hacer mezkûr hususları zikrederken Şâfiîlerle aynı görüşü benimsemektedir. Dolayısıyla bu hadisin hükmünün hass olduğu konusunda ise herhangi bir beyanda bulunmamıştır. Ancak yukarıda zikredilen ilk hadisin ise sadece Hz. Peygamber'e özgü olduğuna, dolayısıyla hükmünün hass olduğuna vurgu yapmaktadır.

Hz. Peygamber'e münhasır kılınan hükümlerin genel olarak farzlar, haramlar ve mübahlar olduğu hususu göz önünde bulundurulduğunda uykunun abdesti bozmadığı hususunun da sadece Hz. Peygamber'e münhasır kılındığı gerçeğini pekiştirmektedir.

2.4. Hükmü Kat'î Olanı Zanni Olana Tercih Etme

İbn Hacer, Şâfiîlerin amel etmediği halde *Sahîhu'l-Buhârî*'de nakledilen bazı hadisleri yorumlarken hadisi ayete ve daha sağlam rivayetlere arz ederek hükmü kat'î olanı zanni olana tercih etmektedir. Buna Abdestte sarık üzerine mesh etme rivayeti örnek verilebilir.

⁵⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/316.

⁵¹ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb el-Büstî, *A'lâmu'l-hadîs*, nşr. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahmân Âli Su'ûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1409/198), 1/233; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/166.

⁵² Buhari, “Vudû”, 53.

⁵³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/283.

⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/282.

⁵⁵ Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali eş-Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, ts.), 1/49; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/283.

Abdestte Sarık Üzerine Mesh Etme

Sarık üzerine mesh edilebileceği ile ilgili *Sahîhu'l-Buhârî* de bir, *Sahîh-i Müslim*'de ise iki hadis nakledilmektedir. Buhârî, Amr b. Ümeyye hadisini naklederken Müslim, Muğîre b. Şu'be ile Bilal hadislerini aktarmaktadır. *Sahîhu'l-Buhârî*'de rivayet edilen hadise göre Câfer b. Amr babasından şöyle nakletmektedir: “Hz. Peygamber’in sarığına ve mestleri üzerine mesh ettiğini gördüm.”⁵⁶

Buhârî mezkûr hadisi “Mestler Üzerine Mesh Etmek” bâb başlığı altında nakletmektedir.⁵⁷ Bu hadisin uzun versiyonu Müslim’in *Sahîh*'inde zikredilen Muğîre hadisi ile nakledilirken⁵⁸ *Sahîhu'l-Buhârî*'de muhtasar bir şekilde aktarılmaktadır. İbn Abdülber (öl. 463/1071) Buhârî'nin Amr b. Ümeyye hadisini eleştirmekte ve abdestte sarık veya başörtüsünün çıkarılması gerektiğini belirtmektedir. Bununla beraber sarık üzerine mesh edilebileceğini belirten dört ayrı sahâbi hadisinin illetli olduğunu söylemektedir.⁵⁹

Mezheplerin çoğunluğu gibi Şâfiîler de sarık üzerine mesh etmeyi caiz görmemektedir. Şâfiî mezhebine göre başında sarık olan bir kimse sarığı çıkarmıyorsa alnı üzerine mesh edebilir. Sarık üzerine meshi tamamlamak müstehap olup kişi sadece sarığını mesh ederse bu yeterli olmaz. Zira sarık baş olmadığı gibi başı mesh etmek için de zorluk çıkarmaz. Bu sebeple baştan ayrı başka bir şey üzerine mesh etmek caiz değildir.⁶⁰ İmam Şâfiî alnın baştan sayıldığı, dolayısıyla alnın mesh edilmesinin yeterli olduğu yönünde kanaatini belirtirken Muğîre b. Şu'be hadisini delil göstermektedir. Akabinde de Hz. Peygamber'in abdest alırken sarığını çıkartıp başını mesh ettiği yönünde Atâ'dan mürsel olarak gelen bir rivayeti naklederek kesin bir dille sarığa mesh etmenin caiz olmadığını belirtmektedir.⁶¹

İbn Hacer söz konusu hadisi şerh ederken şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Hadiste zikredilen ‘sarığın üzerine mesh etti’ ifadesi *Sahîhu'l-Buhârî*'de nakledilen diğer rivayetlerde yer almamaktadır. Küşmîhenî (öl. 578/1182) kendi nüshasında “ve mestlerine” sözünü eklemiştir. Abdurrezzâk'ın Hammâd → Katâde tarikiyle aktardığı bir rivayette ise sadece sarık kelimesi geçerken mestlerden bahsedilmemektedir.⁶² İbn Hacer, Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde Ma'mer b. Râşid (öl. 153/770) yoluyla naklettiği hadiste sarık kelimesine yer vermediğini belirtmektedir. Öte taraftan Abdurrezzâk *Musannef*'inde “Sarık ve Mestler Üzerine Mesh Etmek” şeklinde adlandırdığı bâb başlığında sarık üzerine mesh etme ile ilgili hadisler nakletmektedir.⁶³ Mâlikî fakihî ve

⁵⁶ Buhârî, “Vudû”, 48.

⁵⁷ Buhârî, “Vudû”, 48.

⁵⁸ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adl ani'l-adl ilâ Resûlillâh*, nşr. Heyet, (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2014), 2/42, “Taharet”, 23.

⁵⁹ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah İbn Abdülber en-Nemerî, *l-İstizkârü'l-câmi li-mezâhibi fukahâ'i'l-emsâr ve ulemâ'i'l-akt*, thk. Sâlim Muhammed Atâ (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1988), 4/171; Çelik, *Dört Mezhebe Göre Amel Edilmeyen Hadisler*, 72.

⁶⁰ Nevevî, *el-Mecmû*, 1/406.

⁶¹ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/41; Yusuf Acar, “Fukahânın Amel Etmediği Bazı Sahîhayn Hadisleri ve Buhârî ile Müslim'in Bunlara Yaklaşım Farkı”, *Hadith Dergisi*, 4 (2020), 10-50.

⁶² Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1/341.

⁶³ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1/338.

muhaddis Ebû Muhammed el-Asîlî (öl. 392/1002) hadiste mesh yapılırken sarığın zikredilmesinin Evzâî'nin (öl. 157/774) bir hatası olduğunu belirtmektedir. Bu iddiasını Şeybânî (öl. 189/805) gibi âlimlerin sarığa mesh yapılabileceği ile ilgili hadisi Yahyâ'dan zikredilmeden nakletmeleriyle desteklemektedir. İbn Hacer'e göre Evzâî'nin sarık ziyadesini tek başına zikretmesi, hadisçiler nazarında hatalı olduğunu göstermez, zira bu, sikanın ziyadesi olarak kabul edilir ve şaz değildir.⁶⁴

İbn Hacer sarık üzerine mesh etme hususunda önemli bir ayrıntıya değinmektedir. Selef âlimleri sarık üzerine mesh etmenin anlamı konusunda farklı görüşlerin olduğuna şöyle yer vermektedir: “Bir görüşe göre Allah Rasûlü başının ön kısmına mesh ettikten sonra sarığına da mesh ederek bunu tamamlamaktadır. *Sahîh-i Müslim*'in rivayetinde bunu gösteren hususlar daha önce geçmişti. Alimlerin geneli ise sarık üzerine mesh etmekle yetinilemeyeceği görüşünü benimsemektedir.⁶⁵ İbn Hacer hadiste nakledilen “*sarığım üzerine mesh ederdi*” ifadesi *Sahîhu'l-Buhârî*'nin diğer rivayetlerinde yer almamaktadır.

İbn Hacer muhtelif görüşlere yer verdikten sonra Hattâbî'nin konu ile ilgili fikrine şöyle değinmektedir: “Allah başı mesh etmeyi farz kılmıştır. Sarık üzerine mesh etmek hakkındaki hadis farklı anlaşılmalıya müsaittir. Buna göre kesin bilinen bir şey, farklı anlaşılmalıya müsait bir durum sebebiyle terk edilemez. Sarığın meshini, mestler üzerine mesh etmek ile kıyaslamak doğru olmaz. Zira sarığın aksine mestin çıkarılmasında zorluk vardır.”⁶⁶ Hattâbî'ye göre hükmü kat'î olanın zannî olana tercih edilmesi gerekir. Ancak Hattâbî'nin görüşü üç şekilde eleştirilmiştir:

- 1- Sadece sarığa mesh etmenin caiz olduğunu düşünenler mestlerde olduğu gibi bunun çıkarılmasında bir zorluğun bulunmasını şart koşmuşlardır. Bunun yolu da Arapların sarıklarını taktıkları gibi dolamaktır.
- 2- Baş, teyemmümde mesh edilmesi gereken farz organlardan birisi değildir. Dolayısıyla ayaklarda olduğu gibi başa konulan sarığa da mesh etmek caizdir.
- 3- Ayet sarığa mesh etmeyi doğrudan reddetmemektedir. Zira “falancanın başını öptüm” diyen birinin sözü, öperken arada bir engel olsa bile doğru kabul edilir. Evzâî, Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778), Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), İshâk b. Râhûye (öl. 238/853), Ebû Sevr (öl. 240/854), Taberî (öl. 310/923), İbn Huzeyme (öl. 311/924), İbn Münzîr gibi âlimler bu görüşü benimsemişlerdir. Hatta İbnü'l-Münzîr konuyla ilgili şöyle bir söz sarf etmiştir: “Hz. Ebûbekir ile Hz. Ömer'in bunu yaptığı sabittir. Hz. Peygamber de ‘İnsanlar Ebûbekir ile Ömer'e itaat ederlerse doğru yolu bulurlar’ sözü de sahihtir.”⁶⁷

Hattâbî'nin bu görüşleri göz önüne alındığında Buhârî şerhinde konuyla ilgili ihtilafların nakledilip hadisçilerin tamamının sarık üzerine mesh etmeyi caiz gördükleri ancak fukahânın çoğunluğunun bunu kabul etmedikleri anlaşılacaktır.⁶⁸ Netice olarak Buhârî'nin sarığa dair müstakil bir bâb başlığı açmamış olması, sarıkla ilgili rivayetleri nakletmemesi, sadece tenkide tabi tutulan Amr b. Ümeyye hadisini zikretmesi sebebiyle

⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/283.

⁶⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/283.

⁶⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/283.

⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/283.

⁶⁸ Hattâbî, *Meâlimu's-Sünen*, 1/56, 57; Acar, “Fukahânın Kabul Etmediği Bazı Sahihayn Hadisleri”, 29.

sarık üzerine meshi caiz görmediği sonucuna varılmıştır. İbn Hacer de mezkûr hadis ile ilgili hükmü kat'î olanın yani Kur'ân'la sabit olanın Amr b. Ümeyye hadisi gibi tartışmalı olan rivayetlere tercih edilmesi gerektiğine inandığını göstermektedir.

2.5. Maslahatı Gözetme

Şer'î hükümlerin ihtiva ettiği veya akıl ve tecrübe ile belirlenmekle beraber bunlarla uyum içinde olan faydalar anlamındaki fıkıh terimi olan maslahat, İbn Hacer'in hadisleri yorumlarken dayandığı metotlardan biri olmuştur. İbn Hacer, Şâfiîlerin amel etmeyip Buhârî'nin *Sahîh*'inde nakledilen bazı hadisleri maslahat kriteriyle yorumlamıştır. O, amel edilmemesinin icmâ ile sâbit olduğu bazı davranışları, Hz. Peygamber'in maslahat gereği yaptığına vurgu yapmaktadır. Bununla ilgili Hz. Peygamber'in ayakta bevletmesi ile ilgili hadisi örnek verilebilir.

Ayakta Bevletmek

Hz. Peygamber'in ayakta bevlettiğine şahit olan Huzeyfe b. el-Yemân (ö. 36/656) şöyle demiştir: *"Nebi ile birlikte yürüdük, o bir ailenin duvarının arkasında olan çöplüğe doğru gitti. Sizden birinizin ayakta durduğu gibi ayakta durarak idrarını yaptı. Ben ondan uzaklaştım. Bana işaret etti ben de yanına gittim. O işini görünceye kadar ben de arkasında durdum."*⁶⁹ Aynı bâb başlığı altında yine Huzeyfe'den mezkûr hadisin başka bir varyantı şöyle nakledilmektedir: *"Hz. Peygamber bir ailenin çöplüğüne geldi, ayakta idrarını yaptı. Sonra su istedi, ben ona su getirdim, o da abdest aldı."*⁷⁰

Konu ile ilgili bir başka hadis de Ebû Vâil'den (ö. 82/701) şöyle nakledilmektedir: *"Ebû Mûsa el-Eş'ari idrar yapma hususunda çok hassas davranır ve şöyle derdi 'İsrailoğullarımdan birinin elbisesine idrar buluşsa bunu kesip atarlardı.' Bunun üzerine Huzeyfe şöyle dedi 'Keşke Ebû Mûsa bu sözü söylemeseydi (bu kadar hassas davranmasaydı). Zira Allah Rasûlü bir topluluğun çöplüğüne uğradı da ayakta su döktü.'" ⁷¹*

Ayakta bevletmenin hükmü konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Fukahanın çoğunluğu gibi Şâfiîler de herhangi bir mazeret olmadan ayakta idrar yapmanın caiz olmadığını düşünmektedirler. Şâfiî mezhebinin önde gelen âlimlerinden Nevevî, bu hususta: *"Geçerli bir mazeret olmadan ayakta idrar yapmak tenzihen mekruhtur, ancak bir mazeret olduğunda mekruh olmaz. Bu bizim mezhebimizin (Şâfiî mezhebinin) güvenilir görüşüdür."*⁷² diyerek Şâfiîlerin konu ile ilgili genel görüşü hakkında bilgi vermektedir.

İbn Hacer Şâfiîlerin amel etmedikleri halde Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçen ilgili hadisleri şerh ederken öncelikle âlimlerin yapmış oldukları değerlendirmelere, daha sonra hadisin başka kaynaklarda geçen lafız farklılıklarına değinmektedir. O, Hz. Peygamber'in bu davranışını üç ihtimal çerçevesinde şöyle değerlendirmektedir: Hz. Peygamber tuvalet ihtiyacı hâsıl olduğu durumlarda adeti gereği insanlardan uzaklaşıp gözden kaybolurdu. Onun bu adetine aykırı davranması hakkında şunlar söylenmiştir: Birincisi O, Müslümanların işleri ile meşgul iken bu meşguliyetin uzaması sebebiyle tuvaletini yapma ihtiyacı hâsıl oldu. Uzağa gitseydi bundan zarar görecekti. Bu sebeple Huzeyfe'yi

⁶⁹ Buhârî, "Vudû", 61.

⁷⁰ Buhârî, "Vudû", 60.

⁷¹ Buhârî, "Vudû", 62.

⁷² Nevevî, *el-Mecmû*, 2/100.

yanına çağırıldı, o da arkasında durdu ki geçenler onu görmesin. Ön taraf da duvar ile örtülüydü. İkinci ihtimal Hz. Peygamber bu davranışın caiz olduğunu göstermek için yapmış olabilir. Üçüncü ihtimal ise Hz. Peygamber'in bu davranışı büyük tuvalette değil ondan daha hafif olan küçük tuvalette yaptığı söz konusudur. Zira büyük tuvalet kişinin daha çok açılmasını gerektirir. Uzaklaşmaktan maksat da örtünmektir. Bu durum elbisenin eteğini sarkıtmak ve arka taraftan birinin bulunması ile sağlanmış olmaktadır.⁷³

İbn Hacer Ebû Vâil hadisinin şerhinde ise ayakta idrar yapmanın hükümlerine yer vermiştir. O Huzeyfe'den nakledilen hadisi delil getirerek ayakta idrar yapmanın caiz olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu hadisi delil getirmesinin sebebi Hz. Peygamber'in serpintilerin bulaşmasına aldırış etmeden ayakta idrarını yaptığı ve bu konuda katı anlayışlı olmanın sünnete aykırı olduğu düşüncesidir.⁷⁴ Hâlbuki ilk hadisin şerhinde "çöplük, evlerin önünde ev sahiplerinin yararlanması için yapılır, genel olarak alçak olup orada tuvalet yapanın üzerine serpintiler sıçramaz"⁷⁵ şeklindeki açıklaması, buradaki açıklaması ile kısmen çelişmektedir. Zira ilk açıklamasında "Hz. Peygamber serpintilerin bulaşmasına aldırış etmeden" sözünü kullanırken çöplük kelimesine yaptığı açıklamada orada idrar yapana serpintiler bulaşmaz demektir.

Mâlik b. Enes iğne başı kadar idrar serpintisinin necaset sayılamayacağını belirtmektedir. O bu ruhsatı verirken Huzeyfe'den nakledilen hadisi delil getirmektedir. Öte taraftan Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre Araplar bel ağrısını bu şekilde tedavi ederlerdi. O sırada Hz. Peygamber'de bel ağrısının bulunmuş olması muhtemeldir. Hâkim en-Nisâbûrî (öl. 405/1014) ve Beyhâkî'ye (öl. 458/1066) göre ise Hz. Peygamber diz kapağındaki ağrı sebebiyle oturamamış ayakta bevletmiştir. Ancak İbn Hacer, Dârekutni (öl. 385/995) ve Beyhâkî'nin Allah Rasûlü'nün ayakta bevlettiğini bildiren bu rivayeti zayıf gördüğünü, aksi halde önceki yorumların hiçbirine gerek kalmayacağını belirtmiştir.⁷⁶

Ebû Avâne (öl. 176/792) ve İbn Şâhin (öl. 385/996) ayakta bevletme hükmünün nesh edildiğini belirtmişlerdir. Bu iddialarına Hz. Âişe'nin "O, Kur'ân kendisine indirildiğinden bu yana ayakta bevletmedi"⁷⁷ "Bir kimse size Hz. Peygamber'in bevl ettiğini söylerse onun sözünü tasdik etmeyin, o sadece oturarak su dökerdi"⁷⁸ sözlerini delil getirmişlerdir. İbn Hacer bu bilgiyi verdikten sonra Ebû Avâne ve İbn Şâhin'in nesh iddialarına katılmadığını şöyle belirtmektedir: "Doğru olan ayakta bevletmenin caiz olması hükmünün nesh edilmediğidir. Zira Hz. Âişe bunu söylerken kendi bilgisi doğrultusunda hareket etmiştir. Bu söz Hz. Peygamber'in evinde yaptığı bevletme fiillerine hamledilir. Hz. Âişe evin dışındaki yerlere muttali olmamıştır. Büyük sahâbilerden olan Huzeyfe ise buna şahit olmuştur. Bu husus Kur'ân'ın indirilmesinden sonra Hz. Peygamber'in ayakta su dökmeyeceği görüşünü reddetmektedir."⁷⁹ İbn Hacer Hz. Ömer, Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Ömer ve bazı sahâbilerin ayakta

⁷³ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 1/418.

⁷⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 1/418.

⁷⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 1/418.

⁷⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 2/297.

⁷⁷ Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, Âdil Mürşîd (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001), 42/516 (H.No: 25787); İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 2/297; Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetu'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, ts.), 3/135.

⁷⁸ Tirmizî, "Tahâret", 8; İbn Mâce, "Tahâret", 14; Nesâî, "Tahâret", 25; en-Nevevî, *el-Mecmu*, 10.

⁷⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 2/297.

bevlettiklerinin sabit olduğunu belirtmiştir. Bunun idrar sıçramasından emin olma durumunda ayakta bevletmenin caiz olduğunu gösterdiğini belirtmiştir.⁸⁰

Netice olarak İbn Hacer, mezkûr hadisleri şerh ettikten sonra ayakta idrar yapmanın maslahat durumlarında caiz olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Hatta bizzat kendisinin Hz. Peygamber'in ayakta da bevletmenin caiz olduğunu göstermesi için bunu yaptığı, çünkü o'nun tuvaletini genelde oturarak yaptığı yönündeki açıklaması, İbn Hacer'in görüşü hakkında bir ön izlenim vermektedir. Zira Hz. Peygamber'in ayakta idrar yapmayı nehyettiği bir takım hadisler de mevcut iken İbn Hacer bu hadislerle değinmemektedir.

Hz. Peygamber'in bir çöplüğe gidip ayakta idrar yapmasını bel ağrısı veya diz kapağındaki ağrıya dayandıranlar olsa da makul görülen sebebin maslahat olduğu görülmektedir. Zira yukarıdaki mazeretlerde gerçeklik payı olsa da Hz. Peygamber'in Müslümanları daha fazla bekletmemek için uzağa gitmediği, bu yüzden bir çöplükte ayakta bevlettiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu husus, maslahat gerektiren durumlarda bu tür davranışların caiz olduğunu gösterir mahiyettedir.

2.6. Hadisin Farklı Tevillere Açık Olduğunu Belirtme

İbn Hacer *Sahîhu'l-Buhârî*'de rivayet edilen ve Şâfiîlerin amel etmediği bazı hadisleri yorumlarken bu tür hadislerin farklı tevillere açık olduğunu belirtmektedir. Şâfiîlerin bu tür hadislerle onların farklı tevilleri sebebiyle amel etmediklerine işaret etmektedir. Hayızlı ve cünüp iken Kur'ân okunabileceğine dair *Sahîh*'te yer alan ve Şâfiîlerin amel etmedikleri hadislerle dair İbn Hacer'in yaklaşımını ele almak konuyu daha da aydınlatacaktır.

Hayızlı veya Cünüp İken Kur'ân Okumanın Caiz Olması

Buhârî, "Hayız" bölümünde hayızlı ve cünüp iken Kur'ân okunabileceğine dair şu muallak rivayeti nakletmektedir: *"İbrâhîm en-Nehâî şöyle demiştir 'Hayızlı kadının ayet okumasında bir sakınca yoktur.' İbn Abbas da cünüp bir kimsenin Kur'ân okumasında bir sakınca görmemiştir. Hz. Peygamber ise her durumda Allah'ı zikrederdi. Ümmü Atiyye de 'Biz kadınlar hayızlı iken de namazgâha çıkmak, erkekler gibi tekbir getirip dua etmekle emrolunduk.' İbn Abbas Ebû Süfyan'ın şöyle dediğini nakletmiştir 'Herakleios Hz. Peygamber'in mektubunu istemiş ve okumuştur. Bu mektupta: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Ey Kitap Ehli! Sizinle bizim aramızda ortak olan kelimeye gelin...'⁸¹ sözleri de vardır. Atâ b. Ebî Rebâh, Câbir'den şöyle nakletmiştir 'Hz. Âişe hayız oldu, Kâbe'yi tavaf ve namaz hariç, hac ibadetinin bütün gereklerini yerine getirdi.' Hakem şöyle dedi 'Ben cünüp iken hayvan boğazlarım. Yüce Allah 'Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin'⁸² buyurmuştur."⁸³ Buhârî'nin naklettiği bu hadisten hayızlı bir kadının tavaf ve namaz dışındaki hac ibadetlerini yerine getirebileceği ile cünüp bir kimsenin Kur'ân ayetlerini okuyabileceği anlaşılmaktadır. Ancak bu husus bazı fıkıh mezheplerine göre uygun olmayıp hiçbir şekilde hayızlı bir kadın ile cünüp bir kimse Kur'ân okuyamaz. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre tıpkı cünüp gibi âdetli veya lohusa kadın da Kur'ân okuyamaz. Buna delil olarak Hz. Peygamber'in*

⁸⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/297.

⁸¹ Âl-i İmrân 3/64.

⁸² En'am 6/121.

⁸³ Buhârî, "Hayız", 8.

“Adetli kadın ve cünüp olan kimse Kur’ân’dan hiçbir şey okuyamaz.”⁸⁴ hadisi ile Hz. Ali’nin “Rasûlullah’ı Kur’ân okumaktan cünüplük hâli dışında hiçbir şey alıkoymazdı.”⁸⁵ sözü yine onun farklı bir lafızla gelen rivâyette nakledilen “Rasûlullah cünüp olmadıkça bize Kur’ân okurdu.” sözü delil olarak getirilmiştir.⁸⁶

İbn Hacer mezkûr rivayetleri şerh ederken Buhârî’nin bu hadisleri nakletmesinin sebeplerine şöyle değinmektedir: “Buhârî’nin bu bâb başlığında naklettiği hadislerle şunu kastettiği söylenmiştir: Hayız ve hükmen onun gibi olan cünüplük gibi durumlar, bütün ibadetlere engel değildir. Aksine zikir gibi bazı bedeni ibadetler, bu durumlarda da yapılabilir. Tavaf dışında hacda yapılması gereken hususlar da hayızın engel olmadığı ibadetlerdendir.”⁸⁷

İbn Hacer, Buhârî’nin mezkûr hadisi nakletmesindeki kastının tam olarak bunlar olmadığını, bu hususun tartışmalı olduğunu belirtmektedir. Zira hacda yapılması gereken ibadetler nas ile sabit olmuştur. Dolayısıyla burada istidlale gerek olmadığını belirtmekte ve İbn Rüşd (öl. 595/1198) ile İbn Battal’ın (öl. 449/1057) bu konudaki yaklaşımlarını benimsemektedir. Nitekim İbn Rüşd ile İbn Battal, Buhârî’nin bu hadisi ele almasındaki amacının hayızlı ve cünüp bir kimsenin Kur’ân okuyabileceğini delillendirmek olduğunu belirtmektedirler. Çünkü Hz. Peygamber, hac ibadetlerinden sadece namaz hükmünde olan tavafı istisna etmekte, zikir, telbiye ve dua gibi hac ibadetlerinin yapılmasında sakınca görmemektedir. İbn Hacer aynı hükmün cünüp bir kimse için de geçerli olduğunu, zira hayızlık halinin cünüplük halinden daha ağır olduğunu belirtmektedir. Kur’ân okumak da bir tür Allah’ı anmaksa bu durumda zikir ile arasında bir fark bulunmamaktadır. Eğer müstakil bir ibadetse bu durumda özel bir delile ihtiyaç vardır. İbn Hacer bu konuda Buhârî’ye göre sahih hadisin bulunmadığını belirtmektedir.⁸⁸ Konu ile ilgili diğer rivayetler başkalarına göre delil olur ki bu tevile açıktır.

İbn Hacer, Buhârî’nin bu husustaki fikrini ifade ederken onunla aynı görüşü benimseyen Taberî (öl. 310/923) ve İbnü’l-Münzir gibi âlimler, hayızlı ve cünüp kimsenin Kur’ân okuyabileceğini iddia edip bu görüşlerini “Her durumda Allah’ı anardı” hadisi ile delillendirmektedir. Zira zikir, geniş bir kavram olup Kur’ân’la olabildiği gibi başka şeylerle de olabilir. İbn Hacer, Buhârî’nin İbrâhim en-Nehâî’nin (öl. 96/714) görüşüne yer vermek suretiyle, hayızlı kadının Kur’ân okumasının yasaklandığı hususunda bir icma olmadığını belirtmek istediğine vurgu yapmaktadır. Dârimî (öl. 255/869) ve bazı âlimlere göre hayızlı ve cünüp kimseler Kur’ân okuyabilir. İbn Hacer İmam Mâlik’in Nehâî’ye benzer bir görüş naklettiği, İmam Şâfiî’nin kavl-i kadimine göre cünüp bir kimsenin aksine sadece hayızlı bir kadının Kur’ân okuyabileceğine dair görüş belirttiğini bildirmektedir.⁸⁹

İbnü’l-Münzir “Abbas, cünüp iken virdini okurdu” şeklinde İbn Abbas’tan gelen rivayeti de Buhârî’nin görüşünü desteklemek üzere nakletmektedir. İbn Hacer’e göre ise Buhârî, cünüp bir kimsenin Kur’ân okuyabileceğine dair Ebû Süfyan’ın (ö. 31/651-52)

⁸⁴ Tirmizî, “Tahâret”, 98; İbn Mâce, “Tahâret”, 105

⁸⁵ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 88; Nesâî, “Tahâret”, 171; İbn Mâce, “Tahâret”, 105.

⁸⁶ Tirmizî, “Tahâret”, 111.

⁸⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/365-366.

⁸⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/365-366.

⁸⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 2/365-366.

Herakleios'a gönderdiği mektup hadisesini ele alan rivayeti delil getirmektedir. Hz. Peygamber Rum ahalisine içerisinde iki ayet olan bir mektup yazıp göndermiş, Herakleios mektubu okuyunca ayetleri de okumuş oldu. Bu husus da Müslüman olmayanların ayetleri okuyabileceğini göstermektedir. Cünüp iken ayetlere dokunmak caizse onu okumak da caiz olur. Ancak İbn Hacer, bu görüşe karşı muhtelif fikir beyan edenlerin de olduğunu, bu hadisin cünüp bir kimsenin Kur'an okuyabileceğine delil teşkil etmeyeceğini belirtmektedir.⁹⁰

İbn Hacer, tebliğ maslahatı gereği mektuplaşma gibi konularda Kur'an ayeti kullanılmasının caiz olduğuna dair Ahmed b. Hanbel ve Şâfiîlerin çoğunluğunun bu görüşü benimsediğini belirtmektedir. Aynı zamanda âlimlerin çoğunluğunun "*Cünüplük dışında hiçbir şey Hz. Peygamber'in Kur'an okumasına engel olmazdı.*"⁹¹ şeklinde Hz. Ali'den nakledilen hadise dayanarak cünüp olan kimsenin Kur'an okumasını caiz görmediğini ifade etmektedir. Tirmizî ve İbn Hibbân bu hadisin sahih olduğunu belirtirken bazı âlimler ise senedinde zayıf bir ravi olduğunu bildirmişlerdir. İbn Hacer'e göre bu rivayet hasen olup delil olarak kullanılması tartışmaya açıktır. Zira bu rivayet sadece Hz. Peygamber'in fiiline delalet etmektedir. Bu husus da söz konusu fiilin dışındaki uygulamaların caiz olmadığı anlamına gelmez. Konu ile ilgili "*Hayızlı ve cünüp kimse, Kur'an'dan hiçbir ayet okuyamaz.*"⁹² şeklinde İbn Ömer'den aktarılan merfu hadis, rivayet edildiği tüm senetleriyle göre zayıftır.⁹³

Bütün bu açıklamalardan İbn Hacer'in söz konusu hadisi şerh ederken muhtelif yorumlara değindiği görülmektedir. Açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla bu hadis farklı tevellere açık olduğu için muhtelif yorumlar yapılmaktadır. Aynı şekilde *Sahih*'te nakledilen hadisler ve Buhârî'nin görüşlerinin aktarıldığı rivayetler göz önünde bulundurulduğunda, onun hayızlı ve cünüp kimsenin Kur'an okuyabileceği yönünde bir görüşe sahip olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Aynı şekilde İbn Hacer'in de bu görüşü benimsediği ihtimali kuvvetli görülmektedir.

2.7. Vacip Kelimesinin Delalet Ettiği Hükümleri Açıklama

İbn Hacer, *Sahihu'l-Buhârî*'de nakledildiği halde Şâfiîlerin amel etmediği bazı hadislerde geçen vacip hükmünün farza mı yoksa sünnete mi işaret ettiği hususunda bilgi vermektedir. Bu yaklaşımı onun hadisleri yorumlama metodu olarak sayılabilir. Konu hakkında cuma günü gusletmekle ilgili nakledilen hadisteki hükmün fihhi boyutuna değinerek Şâfiîlerin bu hadisle neden amel etmedikleri ve Buhârî'nin bu hadise olan yaklaşımını şöyle değerlendirmektedir.

Cuma Günü Guslün Gerekliliği

Abdullah b. Ömer Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "*Sizden biriniz Cuma namazına geldiğinde gusletsin.*"⁹⁴ Buhârî aynı bölüm ve bâb başlığı altında Ebû Saîd el-Hudrî'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu aktarmaktadır: "*Cuma günü*

⁹⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/408.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/61.

⁹² Tirmizi, "Taharet", 98.

⁹³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 2/365-366.

⁹⁴ Buhârî, "Cuma", 2.

gusletmesi, baliğ olan herkese vâciptir.”⁹⁵ Hatta konu ile ilgili açıklama yapan ravilerden Amr, “Yıkanmaya gelince, bunun vâcip olduğuna ben de şehâdet ederim. Ancak misvak tutunmak ile koku sürünmeğe gelince vâcip mi, değil mi, Allah bilir.”⁹⁶ diyerek hadisteki hükmü pekiştirmektedir. Buhârî’nin *Sahîh*’inde cuma günü gusledilmesi gerektiği ile ilgili başka rivayetler de bulunmaktadır.⁹⁷ Keza mezkûr hadiste belirtilen gusletmenin vacip mi yoksa sünnet mi olduğu hususuna açıklık getiren başka bir rivayet de Hz. Âişe’den şöyle rivayet edilmektedir: “İnsanlar işlerinin başındaydı ve cumaya giderken iş elbiseleriyle giderdi. Bunun üzerine onlara, ‘yıkansanız iyi olur’ denildi.”⁹⁸ Burada Hz. Âişe’nin mezkûr açıklaması cuma günü gusletmenin müstehap olduğunu göstermektedir. İlk iki hadis hakkında birçok görüş beyan edilmiştir.

İbn Hacer mezkûr hadis ile ilgili bilgi verirken İbnü’l-Müneyyir’in (öl. 683/1284) şu açıklamasını aktarmaktadır: “Buhârî, cuma günü gusletmenin hükmü konusunda ihtilaf bulunduğundan “Cuma günü gusletmenin fazileti” bâb başlığını kullanarak net bir hüküm belirtmemiştir. Daha çok gusletmenin faziletinden bahsetmiş ve gusl teşvik edilmesi gereken bir uygulama olarak kabul etmiştir.”⁹⁹ Öte taraftan Müslim *Sahîh*’inde daha sonra Nevevî tarafından eklenen “Erkeklerden Her Âkil Baliğ Olana Cuma Günü Gusletmenin Vacip Oluşu ve Kendilerine Emrolunan Şeyin Beyanı Bâbı”¹⁰⁰ bâb başlığının altında cuma günü gusletmenin vacip olduğuna işaret etmektedir. Ancak Buhârî vacip oluşundan ziyade cuma günü yıkanmanın faziletine vurgu yapmaktadır. İbn Hacer devamla şöyle demektedir: “Bu hadis insanların cuma vaktinde kirli elbiselerle gelmeleri üzerine söylendiğini göstermektedir. Guslün hikmeti cuma günü temizlenmek ve cemaatin kötü kokudan etkilenmelerini önlemek içindir. Âlimlerin geneline göre bu emir müstehaptır. Ancak “yap” ifadesi farz olduğunu gösterir. Aksi ispat edilmediği sürece bu emrin müstehap olduğunu gösteren bir emare de yoktur.”¹⁰¹

Bazı âlimler “Büluğ çağına giren herkese cuma günü gusletmesi vaciptir” hadisine dayanarak cuma günü gusl abdesti almanın farz olduğunu söylemişlerdir. İbnü’l-Münzîr bu görüşü Ebû Hureyre ile Ammâr b. Yâsir’den nakletmiştir. İbn Hazm (öl. 456/1064) bu görüşü Hz. Ömer ve başka sahabilerden nakletmiştir. Ayrıca Zahiriler ile bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel’in de bu görüşte olduğu nakledilen bilgiler arasında yer almaktadır.¹⁰² Ancak Hanbelilerin çoğunluğuna göre bu farz değildir. Fakihler ve cumhura göre bu yıkanma müstehap iken Hanefi ve Maliki âlimlere göre sünnettir. Şâfiilere göre bu rivayette belirtilen gusl, cumaya katılan ve katılmayan herkes için sünnettir.¹⁰³ İmam Şâfiî bu hususa *er-Risâle* eserinde geniş bir şekilde yer vermektedir.¹⁰⁴

⁹⁵ Buhârî, “Cuma”, 2, 3.

⁹⁶ Buhârî, “Cuma”, 3.

⁹⁷ Bk. Buhârî, “Cuma”, 2.

⁹⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/408.

⁹⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/301.

¹⁰⁰ Müslim, “Cuma”, 2.

¹⁰¹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/408.

¹⁰² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/256.

¹⁰³ Şems ud’din Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi’î, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’ rifeti me’ ânî elfâzi’l-minhâc* (Beyrut: Dâru’l-Kutubîl-İlmiyye, 1415/1994), 1/558.

¹⁰⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, 302.

İbn Hacer burada hadiste belirtilen guslün vacip olması ile ilgili hükmün daha çok müstehaba işaret ettiğini belirtmektedir.

İbn Hacer'in bu görüşünün daha uygun olduğu görülmektedir. Zira Kur'ân'da Cuma günü gusletmenin farz olduğu ile ilgili herhangi bir nas bulunmamaktadır. Mezkûr hadisler dışında da Cuma günü guslün farziyeti ile ilgili herhangi bir hadis bulunmamaktadır. Hz. Âişe'den nakledilen insanların Cuma namazına iş elbiseleri ile geldiği ve dolayısıyla kokuya sebebiyet verdikleri, böylece onlara yıkanmaları gerektiğinin söylendiği rivayet de göz önünde bulundurulduğunda, hadiste yer alan vacip hükmünün farza değil müstehaba işaret ettiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Sonuç

Sünnet, Kur'ân-ı Kerim'in açıklayıcısı olduğu için ikinci delil olarak kabul edilmiştir. Fıkıh âlimleri ihticâda bulunurken bazı hadislerden yararlanmış bazılarında da geri durmuşlardır. Bu çalışmada Şâfiîlerin, *Sahîhu'l-Buhârî*'de geçtiği halde amel etmedikleri hadisleri, kendisi de Şâfiî olan İbn Hacer'in Buhârî şerhi *Fethu'l-Bârî* eserinde ne şekilde yorumladığı “Kitâbu'l-Vudû/Kitâbu't-Tahâret” ve “Kitâbu'l-Gusûl” özelinde incelenmiştir. Araştırma sonucunda Şâfiîlerin Buhârî'nin *Sahîh*'inde nakledilen hadislerle hangi gerekçelerle amel etmedikleri ve kendi görüşlerine hangi hadisleri dayanak olarak aldıkları hususu, İbn Hacer'in açıklamaları doğrultusunda tespit edilmeye çalışılmıştır.

İmam Şâfiî'nin sünnete olan yaklaşımını ele alıp inceleyenlerden birisi de İbn Hacer olmuştur. Şâfiî mezhebine göre fetva vermesi, Şâfiî baş kadılığı yapmış olması, İmam Şâfiî'nin görüşlerine eserlerinde ağırlık vermesi, İbn Hacer'in Şâfiî mezhebine yakın olduğunu göstermektedir. Bütün bunlarla beraber İmam Şâfiî'nin görüşlerini genel olarak benimseyen İbn Hacer'in az da olsa bazı durumlarda onun aksine görüş bildirdiği olmuştur.

İbn Hacer'in en sahih hadisleri ihtiva ettiğine inanılan *Sahîhu'l-Buhârî*'de nakledildiği halde Şâfiîlerin amel etmedikleri hadisleri şerh ederken takip ettiği yöntemlerin neler olduğu konusu önemli yer teşkil etmektedir. O, bu tür hadislerle amel edilmeme yönlerini farklı sebeplerle ele almaktadır. Kendisiyle aynı görüşte olmayanlara karşı delillerini sunarak kendi dayanaklarını öne çıkarmaya çalışmaktadır. Genelde hadislerle amel eden Şâfiîlerin, Buhârî'nin *Sahîh*'inde bazı hadislerle amel etmedikleri hususu, Şâfiîlerin bazı hadislerle temkinli yaklaştığını ya da onların yerine başka hadisler tercih ettiklerini gösterir mahiyettedir.

İbn Hacer'in Şâfiîlerin *Sahîhu'l-Buhârî*'de yer aldığı halde amel etmedikleri hadisler ile kendi dayandıkları hadislerin nesh edilmiş olmaları, mücmelin beyanı, hükmün hass olması, hükmü kat'î olanı zanni olana tercih etme, maslahatı gözetme, farklı tevellere açık olduğunu beyan etme, vacip kelimesinin delalet ettiği fıkhi hüküm gibi yorumlama metotlarını kullandığı tespit edilmiştir.

İbn Hacer mezkûr hadisleri belirlenen kıstaslar bağlamında değerlendirirken İmam Şâfiî ile Şâfiîlerin bu hadislerle niçin amel etmedikleri ile ilgili doğrudan herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Dolaylı olarak İmam Şâfiî'nin konu ile ilgili görüşüne ve hadisin amel edilme durumuna yer vermektedir. İbn Hacer de Şâfiîlerin nadir de olsa *Sahîhu'l-Buhârî*'de nakledilen bütün hadislerle mutlak olarak amel etmediklerine işaret ederek bu hadisleri Şâfiîlerin görüşlerine uygun bir şekilde belirlediği metotlarla yorumlamıştır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2015.

Acar, Yusuf. "Fukahanın Amel Etmediği Bazı Sahîhayn Hadisleri ve Buhârî ile Müslim'in Bunlara Yaklaşım Farkı". *Hadîth Dergisi*. 4 (2020), 10-50.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût, Âdil Mürşîd. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001.

Aydemir, Ramazan. "Begavî'nin İbadet Konularında Dört Mezhebe Muhalefeti (Abdest ve Namaz Örneği)". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 28/1 (Haziran 2023), 213-230.

Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *Umdetu'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-Arabî, ts.

Bayraktutar, Muammer. *İmam Şâfiî'nin Hadis Yorum Metodolojisi*. Ankara: OTTO Yayınları, 2015.

Bayraktutar, Muammer. "İmam Şâfiî'de Hadisleri/Sünneti Anlama ve Değerlendirmede Temel Yaklaşımlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 31 (Haziran 2009), 83-125.

Bilen, Mehmet. "Hadis Şârihi Olarak İbn Hacer el-Askalânî". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. 2 (Kasım 2009), 50-66.

Bilen, Mehmet. *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

Çelik, Abdullah. *Buhârî'nin Sahîh'inde Dört Mezhebe Göre Amel Edilmeyen Hadisler*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.

Dalatı, Abdulkarim. *İmam Şâfiî ve Bazı Şâfiîlerin Hadisin Sıhhatine Dair Yaklaşımlarının Uygulama İle Mukayesesi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî. *eş-Şerhu'l-Kebîr 'alâ Metni'l-Mukni*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.

Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullâh b. Abdulhakem el-Mısırî. *el-Muhtasaru's-Sağîr*. nşr. Alî b. Ahmed el-Kindî, Vâil b. Sıdkî. ty.: Beynûnetu li'n-Neşr, 1433/2012.

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb el-Büstî. *A'lâmu'l-hadîş*. nşr. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahmân Âli Su'ûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1409/198.

İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah. *el-İstizkârü'l-câmi li-mezâhibi fukahâ'i'l-emsâr ve ulemâ'i'l-akt*. thk. Sâlim Muhammed Atâ. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1988.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz – Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1433/2012.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *İhtisârü Ullûmi'l-Hadîs*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir Beyrût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-*

Muğnî. thk. Tâhâ ez-Zeynî. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullâh b. el-'Arabî el-İşbîlî. *el-Kabes fî Şerhi Muvatta'î Mâlik b. Enes*. nşr. Muhammed Abdullâh Veletu Kerîm. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1992.

İbnü'l-İmâd, Şihabüddîn Ebi'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhârî men zeheb*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı, 1993.

İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî el-Yemânî. *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*. thk. Kasım Muhammed en-Nûrî. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000.

İstemi, Fuat. "İmam Şafiî'nin Hadis Kullanımı (er-Risâle Örneği)". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. 8 (Kasım 2016), 2/641-667.

Kandemir, M. Yaşar. "İbn Hacer el-Askalânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kazan, Tahsin. *İbn Hacer'in Hadis Usûlüne Getirdiği Yenilikler*. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2018.

Kazan, Tahsin. İbn Hacer el-Askalânî'ye Göre Sahîh Hadis. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Yıl: 6, Sayı: 34, Şubat 2019, 184-200.

Keskin, Mehmet. *Büyük Şafii İlmihali*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2005.

Müslîm, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *el-Müsnedu's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adl ani'l-adl ilâ Resûlillâh*. nşr. Heyet. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2014.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*. Kahire: İdâretü't-Tibaâti'l-Müniriyye, ts.

Sarı, Necmi. "Hadis Usulünün Zirve İsmi İbn Hacer el-Askalânî". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 47 (Haziran 2017), 533-563.

Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Cevâhir ve'd-dürer fî tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*. thk. İbrâhim Bacis Abdulmecid. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1999.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. Beyrut: Daru'l-Marife, 1990.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1358/1940.

Şâfiî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1400.

Şâfiî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs. *İhtilâfu'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1410/1990.

Şems ud'dîn Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi'î. *Muğnî'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî. *el-Mühezzeb fî Fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

Yücel, Ahmet. *Başlangıçtan Günümüze Hadis Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.